

مجله اقتصادی

شماره‌های ۱۱ و ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۹۶، صفحات ۱۲۲-۱۰۱

بررسی و سنجش نقش مناطق ویژه اقتصادی در توسعه منطقه‌ای با تأکید بر آمایش سرزمین (نمونه موردی: بخش سلفچگان استان قم)

مصطفی توکلی نغمه

کارشناسی ارشد آمایش سرزمین دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران

m.tavakoly79@alumni.ut.ac.ir

مهدی خداداد

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه گلستان

khodadadmehdi91@yahoo.com

علی اصغر آقامحمدی

کارشناس مالی شهرداری خنجین

ali.mohammadi195@gmail.com

محمد مرادی

کارشناس فنی شهرداری خنجین

mohammad.moradi@gmail.com

توسعه دارای ارتباطات تنگاتنگی با عدالت فضایی و جغرافیایی است. عدالت فضایی برخوردار و یا عدم برخوردار از امکانات و خدمات و تسهیلات را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. با توجه به این مطلب در این پژوهش که با هدف کاربردی و با روش توصیفی-تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و داده‌های اسنادی سازمان‌ها و ارگان‌های ذی ربط انجام شده است، به منظور بررسی وضعیت بخش سلفچگان از لحاظ برخوردار از امکانات و تسهیلات گوناگون ابتدا وضع موجود را از حیث برخوردار از خدمات و امکانات با استفاده از داده‌های منتشر شده مرکز آمار ایران مورد بررسی قرار داده و اقدام به سطح‌بندی سکونتگاه‌ها از حیث برخوردار شده است در مرحله بعد تحلیل خوشه‌ای از سطوح توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها ارائه گردیده است. در ادامه با توجه به استقرار منطقه ویژه اقتصادی در منطقه سلفچگان آزمون همبستگی میان سطوح توسعه‌یافتگی و نیز توسعه صنعتی و کشاورزی و فاصله از منطقه ارائه شده که نتایج بیانگر عدم تأثیر منطقه ویژه اقتصادی در توسعه‌یافتگی بخش سلفچگان تأمین عدالت فضایی و جغرافیایی در منطقه بوده است. همچنین در نهایت به منظور توسعه سکونتگاه‌های محروم بخش سلفچگان با عنایت به مباحث عدالت فضایی، پیشنهادهایی به منظور توسعه این سکونتگاه‌ها ارائه شده است.

واژگان کلیدی: توسعه، عدالت فضایی، مدل‌های کمی، منطقه ویژه اقتصادی، سلفچگان.

۱. مقدمه

توسعه فرایندی است که شرایط زندگی نامطلوب را به مطلوب تبدیل می‌کند و موجب رشد کمی تولیدات و کالا و خدمات می‌شود و در روند آن پدیده‌های نامطلوب اجتماعی مانند محرومیت و فقر از بین می‌روند (راجوانشی، ۲۰۰۶). آمایش سرزمین در تعریفی علم و دانش سازمان‌دهی منطقی و عقلانی جنبه‌های اقتصادی اجتماعی فرهنگی و زیست‌محیطی را شامل می‌شود (معاونت برنامه‌ریزی و ارزشیابی سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۱). همچنین آمایش سرزمین مجموعه مفاهیم و دیدگاه‌ها و روش‌هایی است که در جهت ایجاد سازمان و ساختار فضایی و دلخواه مورد استفاده قرار می‌گیرد (توفیق، ۱۳۸۴). آمایش سرزمین طبق ضوابطی با نگرش بازده پایدار و درخور برحسب توان و استعداد کیفی و کمی سرزمین برای استفاده‌های مختلف انسان در سرزمین به تعیین نوع کاربری از سرزمین می‌پردازد. لذا از هدررفتگی منابع و ضایع شدن محیط زیست و در نتیجه از فقر انسانی می‌کاهد (مخدوم، ۱۳۹۰). هدف غایی و نهایی برنامه‌های مختلف در ابعاد و موضوعات گوناگون دستیابی به توسعه پایدار اجتماعی و اقتصادی است. راجرز^۱ توسعه را چنین تعریف می‌کند: توسعه را می‌توان به عنوان فراگرد و مشارکت وسیع در دگرگونی اجتماعی تعریف کرد که به منظور ایجاد پیشرفت مادی و برای اکثریت مردم انجام می‌شود و از طریق به دست آوردن کنترل بیشتر بر محیط اطرافشان به دست می‌آید. دادلی سیرز، رئیس مؤسسه اطلاعات توسعه دانشگاه ساسکن، توسعه را جریانی چندبعدی می‌داند که تجدید سازمان و سمت‌گیری متفاوت کل نظام اقتصادی-اجتماعی را به همراه دارد. به عقیده وی توسعه علاوه بر بهبود میزان تولید و درآمد، شامل دگرگونی اساسی در ساخت‌های نهادی، اجتماعی، اداری و نیز دیدگاه‌ها و وجه نظرهای مردم است و توسعه در بسیاری از موارد حتی عادات و رسوم و عقاید مردم را نیز دربر دارد (ازکیا، ۱۳۶۵). جهت دستیابی به توسعه در هر بعدی برنامه‌ریزی فضایی از ابزارهای اساسی و ضروری آن است. برنامه‌ریزی فضایی، تدوین گزینه‌های سیاستی است که می‌توان از میان آن یک سیاست را برگزید. برنامه‌ریزی فضایی عبارت است از نحوه توزیع و سازمان‌یابی انسان و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین (زیاری، ۱۳۸۹). هدف از برنامه‌ریزی فضایی شناخت منابع زمین و چگونگی بهره‌برداری از این منابع، پیش‌بینی وضعیت آینده و استقرار مطلوب انسان به منظور تأمین رشد مطلوب و معقول و

1. Everett. M.Ragers

مناسب اقتصادی بر پهنه سرزمین است (معصومی اشکوری، ۱۳۹۰) با توجه به تعاریف فوق از برنامه‌ریزی فضایی و توسعه، می‌توان بیان کرد که عدالت فضایی از رویکردهای اساسی در زمینه برنامه‌ریزی فضایی است، به گونه‌ای که اگر برنامه‌ریزی فضایی با رویکرد و بر بستر عدالت فضایی جریان نیابد، هدف نهایی برنامه‌ریزی‌ها که دست‌یابی به توسعه پایدار است، محقق نخواهد شد. عدالت به این معناست که به هر کس به اندازه استحقاق یا شایستگی‌اش چیزی داده شود، به عبارت دیگر عدالت کنش یا حالتی است که صحیح و منصفانه باشد (هوغارت^۱، ۱۹۹۵). عدالت فضایی و عدالت اجتماعی از مفاهیم بنیادین توسعه پایدار است. به عبارت دیگر، کاهش فقر و نابرابری و تکیه بر عدالت اجتماعی و برابری جغرافیایی از اقدامات اساسی توسعه پایدار است (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵). با توجه به مطالب عنوان شده به منظور دست‌یابی به توسعه پایدار باید با رویکرد عدالت فضایی برای مناطق، شهرها و روستا با انجام برنامه‌ریزی مبتنی بر ساختار فضایی آن، بستر را برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی و ازدیاد منابع درآمدی پایدار فراهم کرد. از این منظر بخش سلفچگان استان قم با توجه محرومیت نسبی که دارد از مواهب توسعه به دور بوده است. از سویی تأسیس و توسعه منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان با هدف تحریک اقتصادی در طول دو دهه اخیر می‌تواند خلأ توسعه‌یافتگی منطقه را تا حدود بسیاری جبران کند. آنچه که در این پژوهش بر آنیم، سنجش و ارزیابی نقش منطقه ویژه اقتصادی با وجود سه دهه فعالیت آن در توسعه بخش سلفچگان است.

۲. بیان مسئله

توسعه پایدار مفهومی است که برای اولین بار توسط خانم باربارا و نهایتاً توسط برانت لند در اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۸۳ و در بیستمین سالگرد کنفرانس استکهلم طرح و در سال ۱۹۹۲ در کنفرانس ریو مورد تصدیق ۱۷۲ کشور جهان قرار گرفت (آدامز، ۱۳۷۵). این مفهوم دارای ابعاد گوناگون و سطوح مختلف از جهانی و بین‌المللی تا سطح خرد شهری و روستایی است. در کشورهای دیگر به منظور رسیدن به توسعه اقدامات و برنامه‌ریزی‌های گوناگون به عمل آمده است. از جمله این فعالیت‌ها ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی است. تأسیس مناطق ویژه اقتصادی در کشورهای گوناگون دارای نتایج گوناگونی بوده است. به عنوان مثال ایجاد منطقه ویژه اقتصادی

1. Hoggart

پلاپالی در ایالت اندراپرادش که در سال ۲۰۱۱ راوات و همکارانش طی پژوهشی مورد بررسی قرار داده بودند دارای نتایجی به این ترتیب بوده است: «فعالیت‌های کشاورزی و دامداری روستاییان طی سال‌های اخیر کاهش محسوسی یافته است و ایجاد این منطقه اقتصادی توانسته است بخشی از جمعیت بیکار روستایی را در مرحله احداث به خود جذب کند. از طرف دیگر فعالیت روستاییان در مراحل فعالیت منطقه اقتصادی کاهش یافته است. همچنین نتایج تحقیق نشان داد این منطقه ویژه نتوانسته است تأثیر چندانی در بهبود خدمات و بهداشت در منطقه مورد مطالعه داشته باشد» (راوات و همکاران، ۲۰۱۱). همچنین نتایج پژوهش وانگ در سال ۲۰۱۰ در چین این نتیجه را در پی داشته است که «توسعه این مناطق اقتصادی باعث افزایش سرانه سرمایه‌گذاری خارجی و بهبود نرخ بهره‌وری کل به میزان ۰٫۶ شده است. به تعبیری مناطق ویژه اقتصادی علاوه بر جذب سرمایه و بهبود بهره‌وری، نقش مؤثری در انتقال فن آوری نیز دارند» (وانگ، ۲۰۱۰). در کشور ما مناطق ویژه اقتصادی با هدف توسعه اقتصادی ملی و منطقه‌ای احداث شده‌اند که البته توفیق چندانی به دست نیاورده‌اند. علت این مسئله در نوع وظایف و دستورالعمل‌هایی است که برای این مناطق در نظر گرفته شده است. این مناطق در کشور ما بیش از آن‌که مناطق تولیدی باشند، انباری برای صدور کالاها و یا ورود آن هستند. همین امر منجر به عدم جذب و به‌کارگیری نیروی انسانی در آن و افزایش درآمد سرانه، قدرت خرید و امنیت اقتصادی مردم شده است. دقت نظر مناطق ویژه اقتصادی در سطح کشور و حتی مناطق آزاد تجاری این امر را به وضوح بیان می‌دارد. در بخش سلفچگان، منطقه ویژه اقتصادی با هدف توسعه اقتصادی منطقه‌ای قریب به سه دهه است که احداث شده است. آنچه که ضرورت انجام این پژوهش را موجب شده است سنجش نقش منطقه ویژه در توسعه بخش سلفچگان با توجه به محرومیت منطقه است، علی‌رغم بیش سه دهه که از تأسیس منطقه ویژه اقتصادی می‌گذرد. مناطق ویژه اقتصادی با رویکردی که در فعالیت‌های انبارداری و به‌ویژه تولیدی دارند در زمینه توسعه اقتصادی به‌ویژه در حوزه‌های اشتغال، درآمد و ... در مناطق محروم می‌توانند کارساز باشند. این پژوهش به منظور ارزیابی و سنجش این امر در سطح بخش سلفچگان صورت گرفته است.

۳. مبانی نظری

برخی نظریه پردازان از مفهوم توسعه پایدار تعاریفی به این شرح ارائه داده‌اند: توسعه‌ای است که نیازهای زمان حال را بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده را در تأمین نیازهایشان به مخاطره اندازد فراهم کند (کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه، ۱۹۸۷). عده‌ای دیگر با لحاظ کردن مفهوم عدالت، توسعه پایدار را مفهوم جدیدی از رشد اقتصادی قلمداد می‌کنند که عدالت و امکانات زندگی را برای تمامی جهانیان و نه تعداد اندکی از افراد برگزیده به ارمغان می‌آورد، به طوری که نه بیش از ظرفیت محیط باشد و نه دارای پیامدهای مخرب (رحمانی، ۱۳۷۶). توسعه، نوعی فعالیت انسانی که آشکارا بقایای سایر گونه‌های حیات بر روی کره زمین را در طول تاریخ تقویت و تداوم می‌بخشد (هارتموت، ۱۳۸۱). توسعه پایدار دارای شاخص‌ها، الزامات و ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. سازمان فضایی شامل ترتیب و توزیع نظام‌یافته واحدهای یک مجموعه در فضا، در راستای عملکردهای عمومی مجموعه است و دارای اجزای زیر است:

- نقاط یا گره‌ها مانند شهرها، روستاها و ...؛
- شبکه‌ها مانند راه‌ها، جاده‌ها، کانال‌ها و ...؛
- لکه‌ها یا سطوح مانند اراضی زیر کشت، جنگل‌ها، بیابان‌ها و ... (زیاری، ۱۳۸۰).

از جمله ابزارهای اساسی در جهت دست‌یابی به توسعه پایدار برنامه‌ریزی در جهت سازمان‌یابی فضا است. چارچوب نظری سازمان فضایی، مشتمل بر تئوری‌های مختلفی است که به الگوی ارتباط فضایی، همچنین سهم مکان در فرایند شکل‌گیری ارتباطات و رشد و توسعه اقتصادی می‌پردازد. بخش عمده‌ای از این نظریه‌ها، چگونگی ارتباط بهینه میان عوامل و الگوی استقرار مطلوب فضایی را توضیح می‌دهد و هدف آن‌ها ایجاد سازمان فضایی منظم با کارکرد مطلوب و به لحاظ اقتصادی دارای کمترین هزینه ممکن است. در میان نظریه‌های سازمان فضایی، نظریه اقتصاد فضایی به ویژه اقتصاد کشاورزی فون تونن (۱۸۲۶)، نظریه مکان صنعتی آلفرد وبر (۱۹۰۹)، نظریه مکان‌گزینی گالپین (۱۹۲۱)، نظریه مکان مرکزی والتز کریستالر (۱۹۳۲) و نظریه مکان‌های عمومی آگوست لوش (۱۹۴۰) دارای اهمیت است. در جدول شماره (۱) ویژگی‌های هر یک از نظریه‌های فوق را بیان کرده‌ایم.

جدول ۱. ویژگی‌های نظریه‌های مربوط به سازمان‌یابی فضایی

ردیف	نظریه‌ها	محورها و اهداف	مؤلفه‌های اساسی	نتایج
۱	نظریه مکان کشاورزی (یوهان هنریک فن تونن)	چگونه و چرا فرایند بازار الگوی کاربری زمین را تعیین می‌کند؟	فاصله و هزینه‌های حمل و نقل، سودآوری زمین	دستیابی به نظمی که دایره‌های هم مرکز پیرامون شهر مرکزی که در آن فعالیت‌های کشاورزی با توجه به دو عامل فاصله و سودآوری مکان‌یابی شده‌اند (بهفروز، ۱۳۷۸:۲۴) و (شیلینگ، ۱۳۷۷:۵۲)
۲	مکان مرکزی	دستیابی به قانونمندی‌های اقتصادی و جغرافیایی، تبیین ساختار فضایی توسعه اقتصادی، تبیین رابطه میان مکان مرکزی و دامنه نفوذی‌شان	مرکزیت، مکان مرکزی، درجه مرکزیت، کارکرد و خدمات مرکزی، حوزه نفوذ، نظام سلسله‌مراتب خدمات، نظام سلسله‌مراتب سکونتگاه	سکونتگاه انسانی بر اساس نظم سلسله‌مراتبی استقرار یافته‌اند که در آن هر سطح دارای ویژگی‌هایی است: سازوکار ویژه عملکردی با توجه به نسبت برخورداری از جمعیت، فعالیت، امکانات و خدمات و... تأثیر ویژه فاصله و مسافت بر استقرار مراکز هم‌سطح در سلسله‌مراتب، حوزه‌بندی مبتنی بر وسعت، فعالیت سکونتگاه (پاپلی یزدی و همکاران، ۱۳۸۲)
۳	قطب رشد	شناسایی قطب‌های رشد به عنوان کانون‌های شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصادی متمرکز که می‌تواند زمینه توسعه را در سایر زمینه‌ها فراهم کند، انتشار اثرات به کل منطقه	فضای اقتصادی، صنایع پیش‌آهنگ، قطبش، صرفه‌های ناشی از مقیاس و تجمع، اثر پخش	توسعه مستلزم قطبی شدن است رشد اقتصادی در برخی نقاط آشکار و از آنجا به سایر نواحی پخش می‌شود، قطب‌های رشد منجر به پخش اثر توسعه به سایر نواحی می‌شوند، قطب‌های رشد منبع نوآوری‌ها هستند
۴	مکان‌یابی صنعتی (آلفرد وبر)	تعیین مکان‌های مناسب به منظور توسعه نواحی صنعتی	هزینه‌های نیروی کار و حمل و نقل عامل امتیازات تمرکز و یا عدم تمرکز	در مدل ساده وبر، سه عامل بر مکان‌یابی صنعتی تأثیرگذار هستند که شامل دو عامل عمومی منطقه‌ای یعنی هزینه‌های نیروی کار و حمل و نقل و نیز عامل امتیازات تمرکز و یا عدم تمرکز می‌باشند. روش وبر مکان‌یابی بدین صورت بود که ابتدا فقط عامل هزینه حمل و نقل را در نظر گرفت و نقطه مربوط به حداقل هزینه حمل و نقل را تعیین کرد و سپس شرایطی را در نظر گرفت که عوامل نیروی کار و تمرکز نیز وارد تجزیه و تحلیل شود (بهفروز، ۱۳۷۸).

ادامه جدول ۱. ویژگی‌های نظریه‌های مربوط به سازمان‌یابی فضایی

ردیف	نظریه‌ها	محورها و اهداف	مؤلفه‌های اساسی	نتایج
۵	رویکرد مرکز پیرامون	دستیابی به درکی کلی از ساختار فضایی، ارائه مدلی برای بررسی نحوه سازمان‌پذیری فضای فعالیت انسانی مبتنی بر توزیع نابرابر قدرت اقتصادی و اجتماعی	هر نظام جغرافیای شامل دو زیر نظام فضایی است: مرکز، قلب پیشتاز نظام، پیرامون، در حال وابستگی به مرکز، رابطه استعماری میان مرکز و پیرامون و ...	از نظر فضایی رشد اقتصادی به صورت ماتریسی از مناطق شهری به عنوان سنگ بنه‌ایی که بر حول آن فضای اقتصادی ساخته می‌شود و در جهت یکپارچگی رو به فزونی تکامل میابد، اتفاق می‌افتد. در نتیجه یک نظام مرتبه‌ای از شهرها و حوزه‌های نفوذی حاصل می‌شود که می‌تواند نشانگر افزایش یکپارچگی فضایی باشد.
۶	تئوری مکان‌یابی صنعتی هوور	مکان‌یابی‌های صنعتی و تحرک کامل عوامل تولید	رقابت کامل بین تولیدکنندگان و فروشندگان	تئوری هوور در مقایسه با تئوری ویر، هزینه‌ها را با روش واقع‌گرایانه‌تری به هزینه‌های حمل‌ونقل و هزینه‌های تولید (که هر کدام به اندازه کافی به زیر هزینه‌ها شکسته شده‌اند) تقسیم می‌کند. برای مثال، هزینه‌های حمل‌ونقل تنها متأثر از وزن و فاصله نبوده و بر اساس طول و جهت حمل‌ونقل نیز متغیر خواهند بود.

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مباحث مربوط به سازمان‌یابی فضایی ارتباط مستقیمی با مباحث عدالت فضایی دارد. به گونه‌ای که غایت تمام تئوری‌های مکان‌یابی و اقتصادی که در جدول شماره (۱) اشاره شد دست‌یابی به سطحی از عدالت فضایی است. عدالت فضایی از مفاهیم بنیادین توسعه هستند. به عبارت دیگر کاهش فقر و نابرابری و تکیه بر عدالت اجتماعی و برابری جغرافیایی از اقدامات اساسی توسعه پایدار شهری است (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵). به طور کلی پس از دوره رکود، یعنی از اواخر دهه ۱۹۶۰ و دهه ۱۹۷۰ میلادی مفهوم توسعه با مفاهیم عدالت اجتماعی و برابری (برنامه‌ریزی بر اساس معیارهای نیاز، صنعت عمومی و استحقاق) مورد توجه جدی قرار گرفت (مرصوصی، ۱۳۸۳ و اسمیت، ۱۹۹۴). عدالت مقید به زمان و مکان و نوع روابط نظام‌ها و ساختارهای اجتماعی است (پیران، ۱۳۸۴). عدالت به این معناست که به هر کس به اندازه استحقاق یا شایستگی اش چیزی داده شود، به عبارت دیگر عدالت کنش یا حالتی است که صحیح و منصفانه باشد (هوگارت، ۱۹۹۵).

ادوارد سوچا (۲۰۱۰) استدلال می‌کند که عدالت دارای مفهومی جغرافیایی است و توزیع عادلانه منابع، خدمات و دسترسی به آن‌ها را حق بنیادی انسانی می‌داند. عدالت در کلیتی فراگیر به رعایت حقوق برابر انسان‌ها با بازیگران اجتماعی، پاسداری از کرامت انسانی، تأمین نیازهای اولیه زندگی و عزت نفس اجتماعی آن‌ها توجه دارد (جوان و عبدالهی، ۱۳۸۷). منظور از عدالت فضایی، توزیع عادلانه نیازهای اساسی، امکانات و تسهیلات و خدمات در میان مناطق مختلف است، به گونه‌ای که هیچ بخشی از نظر برخورداری از مزیت‌های فضایی برتری نداشته باشد و اصل دسترسی برابر رعایت شده باشد. در این میان دیوید هاروی وابستگی میان نابرابری‌های اجتماعی و ساختار فضایی را مطرح می‌کند (شکویی، ۱۳۷۸). او دسترسی به عدالت فضایی را بر اساس سه اصل (نیاز، استحقاق و منفعت عمومی) می‌داند:

- توزیع درآمد به گونه‌ای باشد که نیازهای جمعیت هر منطقه برآورده شود؛
- تخصیص ویژه منابع به گونه‌ای باشد که ضرایب فزاینده‌گی بین منطقه‌ای به حداکثر برسد؛
- تخصیص ویژه منابع به گونه‌ای باشد که در رفع مشکلات خاص ناشی از محیط اجتماعی و فیزیکی مؤثر واقع شود؛
- سازوکارها (نهادی، سیاسی، اقتصادی و سازمانی) باید به شکلی باشد که در محروم‌ترین مناطق دورنمای زندگی تا حد امکان بهتر شود (هاروی، ۱۳۷۹).

۴. مواد و روش تحقیق

۴-۱. روش پژوهش

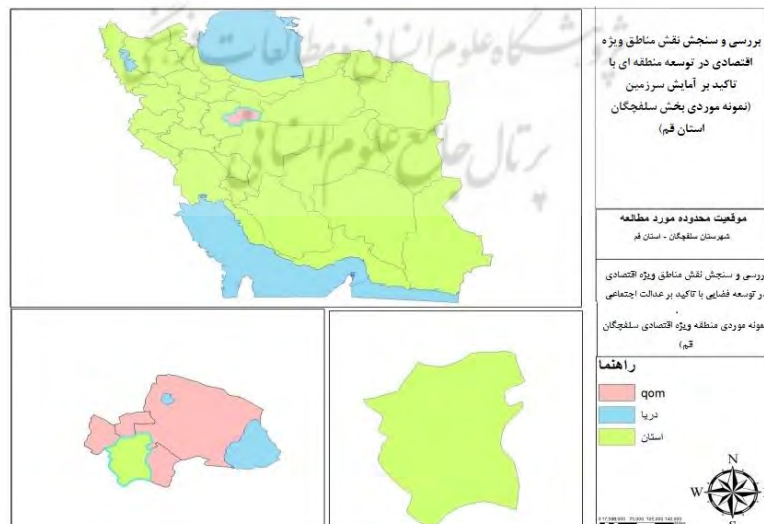
در این پژوهش که با هدف کاربردی و با روش توصیفی-تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و داده‌های اسنادی سازمان‌ها و ارگان‌های ذی‌ربط انجام شده است، به منظور بررسی وضعیت منطقه از لحاظ برخورداری از امکانات و تسهیلات گوناگون ابتدا ساختار فضایی وضع موجود را از حیث برخورداری از خدمات و امکانات با استفاده از داده‌های منتشرشده مرکز آمار ایران مورد بررسی قرار داده و اقدام به سطح‌بندی سکونتگاه‌ها از حیث برخورداری با استفاده از مدل TOPSIS شده است در مرحله بعد تحلیل خوشه‌ای^۱ از سطوح توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها در محیط SPSS ارائه شده است. در

1. k – means cluster

ادامه با توجه به استقرار منطقه ویژه اقتصادی در منطقه سلفچگان آزمون همبستگی میان سطوح توسعه‌یافتگی و فاصله از منطقه ارائه و در نهایت به منظور توسعه سکونتگاه‌های محروم بخش سلفچگان با عنایت به مباحث عدالت فضایی پیشنهادهایی به منظور توسعه این سکونتگاه‌ها ارائه شده است.

۴-۲. محدوده مورد مطالعه

سلفچگان یکی از شهرهای استان قم است که در بخش سلفچگان شهرستان قم واقع در جنوب غربی استان قرار گرفته است. این بخش در مختصات ۳۴ درجه و ۲۹ دقیقه شرقی و ۵۰ درجه و ۲۹ دقیقه شمالی واقع شده است. سلفچگان در سال ۱۳۷۸ در سفر رئیس‌جمهور وقت، به قم و همچنین پیگیری‌های استاندار وقت قم و نمایندگان مجلس به شهر تبدیل و به عنوان شهر سلفچگان شناخته شد. این شهر مرکز بخش سلفچگان است. این شهر دارای اهمیت ارتباطی بسیار زیادی است. به طوری که راه آهن سراسری شمال- جنوب و راه آهن تهران- شرق کشور از این شهر می‌گذرند. همچنین آزادراه‌های تهران- ساوه- اصفهان و تهران- اراک همگی از درون این شهر عبور می‌کنند (بخشداری سلفچگان، ۱۳۹۲). مهم‌ترین دهستان این بخش راهجرد شرقی است که دارای قریب به سی و چهار روستا و آبادی با جمعیتی بالغ بر ۱۴۰۰ نفر است. در تصویر زیر نقشه استان قم به همراه شهرستان‌های آن آورده شده است، که موقعیت شهرستان سلفچگان در قسمت جنوب غربی آن به خوبی قابل رؤیت است.

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نقشه ۱. محدوده مورد مطالعه - شهرستان سلفچگان

۵. یافته‌های پژوهش

به طور اعم برنامه ریزی ابزاری برای تبدیل وضع موجود به وضع مطلوب با هدف توسعه و عمران است. بدیهی است برای رسیدن به وضع مطلوب در درجه اول باید شناخت دقیق و همه جانبه‌ای از وضع موجود داشت. این روش‌ها ضمن بررسی شاخص‌های توسعه در سکونتگاه‌ها، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را در تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های مناسب در زمینه توسعه و نقش آن در محرومیت زدایی و برقراری عدالت اجتماعی و فضایی یاری می‌کند. با توجه به این مطلب به منظور انجام مراحل و فرایند پژوهش ابتدا وضع موجود سکونتگاه‌ها را از جهت برخورداری از امکانات و خدمات اجتماعی و اقتصادی از میان آمارهای ارائه‌شده از سوی مرکز آمار ایران در قالب سرشماری و داده‌های مربوط به سال ۱۳۹۰ (آخرین داده‌های موجود) استخراج کرده و در قالب جدول شماره (۲) بیان داشته‌ایم.

جدول ۲. وضعیت موجود سکونتگاه‌های بخش سلفچگان از حیث امکانات و خدمات

نام آبادی	آموزشی ^۱	فرهنگی ^۲	مذهبی ^۳	اداری ^۴	تأسیسات ^۵	بهداشتی	بازرگانی ^۶	ارتباطات ^۷
حسین‌آباد	۰	۰	۱	۲	۴	۰	۰	۳
قاضی بالا	۰	۰	۲	۱	۳	۰	۱	۲
طاقان	۵	۴	۵	۶	۴	۴	۷	۶
خرم‌آباد	۱	۰	۱	۱	۳	۰	۱	۰
نیجه	۰	۰	۲	۱	۲	۱	۰	۰
باغ یک	۰	۰	۱	۱	۴	۰	۲	۴
فتح‌آباد	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰
قلعه چم	۴	۲	۵	۴	۴	۱۰	۳	۶

۱. برای این شاخص مؤلفه‌هایی چون دبستان، مدرسه راهنمایی (دخترانه، پسرانه و مختلط)، دبیرستان (مثل راهنمایی) هنرستان و کاردانش و ... انتخاب شده‌اند.
۲. برای این شاخص مؤلفه‌هایی مثل بوستان روستایی و شهری، کتابخانه عمومی، زمین ورزشی، سالن ورزشی و ... انتخاب شده است.
۳. برای این شاخص مؤلفه‌هایی مانند مسجد، امامزاده، اماکن مذهبی سایر ادیان، مدرسه علمیه، دارالقرآن، خانه عالم و ... انتخاب شدند.
۴. برای این شاخص مؤلفه‌هایی چون شورای اسلامی شهر و روستا، دهیار، پاسگاه، مرکز خدمات جهاد کشاورزی و ... انتخاب شده‌اند.
۵. برای این شاخص شبکه‌های برق، آب، گاز انتخاب شده‌اند.
۶. این شاخص به همراه شاخص خدمات شامل، آتش‌نشانی، فروشگاه تعاونی، بقالی، نانوا، قهوه‌خانه، بانک و ... بوده است.
۷. این شاخص شامل دفاتر پست ف مخابرات، ICT، ایستگاه راه‌آهن، روزنامه و مجله و ... بوده است.

ادامه جدول ۲. وضعیت موجود سکونتگاه‌های بخش سلفچگان از حیث امکانات و خدمات

نام آبادی	آموزشی	فرهنگی	مذهبی	اداری	تأسیسات	بهداشتی	بازرگانی	ارتباطات
خدیجه خاتون	۱	۰	۲	۲	۴	۷	۱	۵
قره‌سو	۰	۰	۱	۱	۲	۰	۱	۰
محمد بیگ	۱	۰	۱	۱	۴	۰	۰	۲
بشارت آباد	۰	۰	۱	۱	۲	۰	۱	۰
دیزیجان	۰	۰	۱	۲	۲	۲	۰	۳
طربلاب	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰
دولت‌آباد	۰	۰	۱	۱	۳	۱	۰	۰
خلج‌آباد	۱	۲	۳	۲	۴	۲	۱	۰
یکه باغ	۱	۰	۱	۲	۴	۵	۳	۴
نیزار	۲	۰	۱	۲	۴	۴	۲	۵
علی‌آباد	۱	۰	۲	۲	۲	۵	۴	۶
قلعه الله قلی	۰	۰	۱	۱	۴	۰	۳	۳
ساریه خاتون	۰	۰	۲	۱	۳	۱	۱	۲
سنجگان	۱	۰	۲	۱	۴	۲	۲	۲
اسلام‌آباد	۱	۰	۱	۲	۳	۲	۳	۱
تاج خاتون	۱	۲	۳	۲	۴	۶	۲	۷
راهجرد	۱	۲	۳	۵	۲	۵	۴	۶
چشمه‌علی	۱	۰	۱	۲	۴	۰	۱	۲
عنایت بیگ	۱	۰	۲	۲	۳	۰	۱	۰
حاجی‌آباد	۱	۰	۱	۱	۴	۰	۳	۲
جال‌گنبد	۱	۰	۱	۲	۱	۰	۱	۱
زواریان	۰	۰	۲	۲	۳	۴	۳	۴
حصار سرخ	۱	۱	۲	۱	۴	۰	۱	۱
جنداب	۵	۲	۵	۳	۴	۵	۵	۵
حسن‌آباد	۱	۱	۱	۳	۲	۳	۱	۳
قاضی پایین	۱	۰	۲	۱	۴	۰	۱	۲

مأخذ: سالنامه آماری، ۱۳۹۰

به منظور سطح‌بندی سکونتگاه‌های بخش سلفچگان از مدل topsis استفاده شده است. برای این

منظور مراحل زیر مورد استفاده قرار گرفته است:

قدم یکم: تبدیل ماتریس تصمیم‌گیری موجود به یک ماتریس «بی‌مقیاس شده» با استفاده از فرمول:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (1)$$

قدم دوم: ایجاد ماتریس «بی‌مقیاس» وزین با مفروض بودن بردار W به عنوان ورودی به الگوریتم یعنی:

$$W = \{w_1, w_2, \dots, w_n\} \quad (۲)$$

$$V = N_D \cdot W_{n \times n} = \begin{vmatrix} v_{11} & v_{12} & v_{1j} & v_{1n} \\ v_{21} & v_{22} & v_{2j} & v_{2n} \\ v_{m1} & v_{m2} & v_{mj} & v_{mn} \end{vmatrix}$$

به طوری که N_D ماتریسی است که امتیازات شاخص‌ها در آن «بی‌مقیاس» و قابل مقایسه شده است و $W_{n \times n}$ ماتریسی است قطری که فقط عناصر قطر اصلی آن غیرصفر خواهد بود.

قدم سوم: مشخص کردن راه حل ایدئال و راه حل ایدئال منفی، برای گزینه ایدئال (A^+) و ایدئال منفی (A^-) تعریف کنیم:

$$A^+ = \{(\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') | i = 1, 2, \dots, m\} = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_j^+, \dots, v_n^+\}$$

$$A^- = \{(\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') | i = 1, 2, \dots, m\} = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_j^-, \dots, v_n^-\}$$

$$J = \{j = 1, 2, \dots, n | j \in \text{benefit}\}$$

$$J' = \{j = 1, 2, \dots, n | j \in \text{Cost}\}$$

قدم چهارم: محاسبه اندازه جدایی (فاصله):

فاصله گزینه i با ایدئال‌ها با استفاده از روش اقلیدسی بدین قرار است:

$$d_{i^+} = \left\{ \sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2 \right\}^{0.5}; i = 1, 2, \dots, m \quad (۴)$$

$$d_{i^-} = \left\{ \sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2 \right\}^{0.5}; i = 1, 2, \dots, m$$

قدم پنجم: محاسبه نزدیکی نسبی A_i به راه حل ایدئال. این نزدیکی نسبی را به صورت زیر تعریف می‌کنیم:

$$c_{li} = \frac{d_{i^-}}{(d_{i^+} + d_{i^-})}; 0 \leq c_{li} \leq 1; i = 1, 2, \dots, m \quad (۵)$$

ملاحظه می‌شود که چنانچه $A_i = A^+$ ، آنگاه $d_{i^+} = 0$ و خواهیم داشت: $c_{li} = 1$ ؛ و در صورتی

که $A_i = A^-$ ، آنگاه $d_{i^-} = 0$ بوده و $c_{li} = 0$ خواهد شد. بنابراین هر اندازه گزینه A_i به راه حل ایدئال

(A^+) نزدیک‌تر باشد، ارزش c_{li} به واحد نزدیک‌تر خواهد بود

قدم ششم: رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس ترتیب نزولی $cli+$ می‌توان گزینه‌های موجود از مسئله مفروض را رتبه‌بندی کرد.

با توجه به مراحل بیان‌شده فوق خروجی نهایی مدل در قالب جدول شماره (۳) ارائه شده است:

جدول ۳. خروجی سطح‌بندی سکونتگاه‌های بخش سلفچگان با مدل تاپسیس

ردیف	نام آبادی	شاخص Ci	رتبه	ردیف	نام آبادی	شاخص Ci	رتبه
۱	حسین آباد	۰,۱۹	۱۹	۱۸	نیزار	۰,۳۸	۷
۲	قاضی بالا	۰,۱۵	۲۵	۱۹	علی آباد	۰,۴۵	۶
۳	طایقان	۰,۸۱	۱	۲۰	قلعه اله قلی بیگ	۰,۲۷	۱۱
۴	خرم آباد	۰,۱۳	۲۸	۲۱	ساربه خاتون	۰,۱۶	۲۴
۵	نیجه	۰,۰۶	۳۲	۲۲	سنجگان	۰,۲۴	۱۷
۶	باغ یک	۰,۲۷	۱۳	۲۳	اسلام آباد	۰,۲۶	۱۵
۷	فتح آباد	۰,۰۰	۳۳	۲۴	تاج خاتون	۰,۴۸	۵
۸	قلعه چم	۰,۶۵	۳	۲۵	راهجرد	۰,۵۳	۴
۹	خدیجه خاتون	۰,۳۷	۹	۲۶	چشمه علی	۰,۲۰	۱۸
۱۰	قره‌سو	۰,۰۸	۲۹	۲۷	عنایت بیگ	۰,۱۴	۲۶
۱۱	محمدبیگ	۰,۱۷	۲۳	۲۸	حاجی آباد نیزاز	۰,۲۷	۱۴
۱۲	بشارت آباد	۰,۰۸	۲۹	۲۹	چال گنبد	۰,۱۴	۲۷
۱۳	دیزجان	۰,۱۹	۲۲	۳۰	زواریان	۰,۳۳	۱۰
۱۴	طرلاب	۰,۰۰	۳۴	۳۱	حصار سرخ	۰,۱۹	۲۱
۱۵	دولت آباد	۰,۰۸	۳۱	۳۲	جنداب	۰,۶۷	۲
۱۶	خلج آباد	۰,۲۵	۱۶	۳۳	حسن آباد	۰,۲۷	۱۲
۱۷	یکه باغ	۰,۳۷	۸	۳۴	قاضی پایین	۰,۱۹	۲۰

مأخذ: محاسبات پژوهش

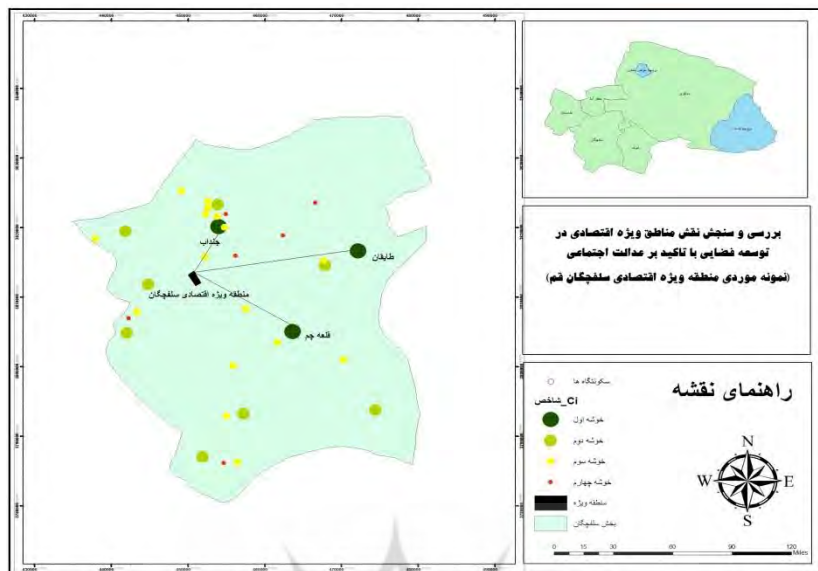
در مرحله بعد اقدام به ارائه تحلیل خوشه‌ای از سکونتگاه‌های بخش سلفچگان در محیط spss و با استفاده از ابزار k-means cluster نموده‌ایم. همچنین در جدول زیر با توجه به مکان‌یابی منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در محدوده سکونتگاه‌های بخش سلفچگان مقدار فاصله هریک از سکونتگاه‌های زیر از منطقه ویژه اقتصادی در محیط gis اندازه‌گیری و در جدول زیر آورده شده است. که خروجی آن در جدول شماره (۴) آمده است. در نقشه شماره (۲) نتایج حاصل از جدول (۴) به نمایش درآمده است.

جدول ۴. خوشه‌بندی سکونتگاه‌های بخش سلفچگان

ردیف	نام آبادی	CI	رتبه	ویژه از منطقه فاصله	خوشه	فاصله تا میانگین	ردیف	نام آبادی	CI	رتبه	ویژه از منطقه فاصله	خوشه	فاصله تا میانگین	ردیف
۱	حسین آباد	۰,۱۹۳	۱۹	۳۳	۳	۰,۰۱۰۴۶	۱۸	حصار سرخ	۰,۱۹۰۳	۲۱	۱۵	۲	۰,۰۱۳۱۷	
۲	قاضی بالا	۰,۱۵۲۸	۲۵	۱۴	۳	۰,۰۵۰۶۹	۱۹	حسن آباد	۰,۲۶۹۹	۱۲	۳۲	۲	۰,۰۶۶۴۶	
۳	خرم آباد	۰,۱۳۰۶	۲۸	۳۱	۳	۰,۰۷۲۸۲	۲۰	قاضی پایین	۰,۱۹۱۱	۲۰	۱۳	۴	۰,۰۱۲۳۹	
۴	باغ یک	۰,۲۶۷۱	۱۳	۱۴	۳	۰,۰۶۳۶۶	۲۱	خدیجه خاتون	۰,۳۶۵۹	۹	۳۵	۲	۰,۰۴۹۵۲	
۵	محمد بیگ	۰,۱۷۱۸	۲۳	۱۴	۳	۰,۰۳۱۶۲	۲۲	یکه باغ	۰,۳۶۷۷	۸	۱۹	۲	۰,۰۴۷۷۱	
۶	دیزجان	۰,۱۸۵۵	۲۲	۱۴	۳	۰,۰۱۷۹۶	۲۳	نیزار	۰,۳۸۴۳	۷	۱۹	۲	۰,۰۳۱۱۲	
۷	خلج آباد	۰,۲۵۰۷	۱۶	۳۴	۳	۰,۰۴۷۲۴	۲۴	علی آباد	۰,۴۴۵۳	۶	۴۷	۲	۰,۰۲۹۸۳	
۸	قلعه الله قلی	۰,۲۷۱۶	۱۱	۱۳	۳	۰,۰۶۸۱۵	۲۵	تاج خاتون	۰,۴۸۱۸	۵	۱۵	۲	۰,۰۶۶۳۵	
۹	ساریه خاتون	۰,۱۵۷۵	۲۴	۳۰	۳	۰,۰۴۵۹۹	۲۶	راهجرد	۰,۵۳۲۳	۴	۱۶	۲	۰,۱۱۶۸۳	
۱۰	سنجگان	۰,۲۳۷۸	۱۷	۲۱	۳	۰,۰۳۴۳۸	۲۷	زواریان	۰,۳۳۰۸	۱۰	۱۳	۲	۰,۰۸۴۶۸	
۱۱	اسلام آباد	۰,۲۵۵۱	۱۵	۱۰	۳	۰,۰۵۱۶۸	۲۸	طایقان	۰,۸۱۰۲	۱	۴۰	۱	۰,۰۹۷۶۴	
۱۲	چشمه علی	۰,۱۹۵۱	۱۸	۳۰	۳	۰,۰۰۸۳۷	۲۹	لعه چم	۰,۶۵۲۹	۳	۳۰	۱	۰,۰۵۹۶۶	
۱۳	عنایت آباد	۰,۱۴۰۹	۲۶	۵	۳	۰,۰۶۲۵۱	۳۰	جنداب	۰,۶۷۴۵	۲	۱۱	۱	۰,۰۳۷۹۸	
۱۴	حاجی آباد	۰,۲۶۵۷	۱۴	۲۳	۳	۰,۰۶۲۳	۳۱	نیجه	۰,۰۵۶	۳۲	۱۳	۴	۰,۰۰۷۲۷	
۱۵	چال گنبد	۰,۱۳۵۵	۲۷	۳۹	۳	۰,۰۶۷۹۱	۳۲	فتح آباد	۰	۳۳	۱۷	۴	۰,۰۴۸۷۷	
۱۶	دولت آباد	۰,۰۷۷۴	۳۱	۳۱	۳	۰,۰۲۸۶۶	۳۳	قره‌سو	۰,۰۷۹۴	۲۹	۱۱	۴	۰,۰۳۰۶	
۱۷	طرلاب	۰	۳۳	۲۱	۴	۰,۰۴۸۷۷	۳۴	بشارت آباد	۰,۰۷۹۴	۲۹	۱۴	۴	۰,۰۳۰۶	

مأخذ: محاسبات پژوهش

رتال جامع علوم انسانی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل ۲. خوشه‌بندی سکونتگاه‌های بخش سلفچگان

با توجه به نتایج حاصل از جدول (۴) و نقشه (۲)، سه سکونتگاه جنداب، طایقان و قلعه‌چم در خوشه یک از نظر توسعه‌یافتگی قرار گرفته‌اند که در شکل (۲) موقعیت هر یک در ارتباط با منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان نشان داده شده است. با توجه به شکل فوق جنداب دارای کمترین فاصله در میان سه سکونتگاه دیگر (۱۱ کیلومتر) قرار دارد. با توجه به این مطلب در محیط spss اقدام به اندازه‌گیری ضریب همبستگی میان دو متغیر فاصله از منطقه ویژه و سطح توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها کرده‌ایم که نتایج آن در جدول زیر آمده است.

جدول ۵. آمار توصیفی همبستگی پیرسون میان متغیرهای فاصله و توسعه‌یافتگی

تعداد	انحراف استاندارد	میانگین	
۳۴	۳,۷۸۱	۱۴,۰۸	فاصله
۳۴	.۰۴۴۳۴۹	.۱۲۲۲۱۰۵	شاخص توسعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۶. بررسی رابطه همبستگی میان متغیرهای سطح توسعه‌یافتگی و فاصله از منطقه ویژه اقتصادی

شاخص توسعه	فاصله	نتایج آزمون همبستگی پیرسون	
*-۰,۴۸۷	۱	همبستگی پیرسون	
.۰۰۰		Sig. (2-tailed)	فاصله
۳۴	۳۴	تعداد	
۱	*-۰,۴۷۸	همبستگی پیرسون	
	.۰۰۰	Sig. (2-tailed)	شاخص توسعه
۳۴	۳۴	تعداد	

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در جدول (۶) رابطه میان متغیر فاصله سکونتگاه‌ها از منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان و سطح توسعه‌یافتگی این سکونتگاه‌ها به‌منظور بررسی میزان نقش منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در توسعه‌یافتگی این سکونتگاه‌ها از طریق همبستگی پیرسون مورد ارزیابی قرار گرفت. بر اساس پیش فرض منطقی این دو متغیر می‌بایست دارای رابطه منفی باشند، به این ترتیب که هر چه بر میزان فاصله سکونتگاه‌ها از منطقه ویژه اقتصادی بیشتر شود، سطح توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها پایین آید. اما آنچه در خروجی مدل پیرسون که در جدول ۵ و ۶ نشان داده شده‌اند این رابطه برقرار است اما میزان آن بسیار ضعیف و حدود $-0,487$ در سطح معناداری ۹۹ درصد ($sig = 0.00$) است. این شاخص بیانگر این مطلب است که منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان علی‌رغم مکان‌یابی در بخش سلفچگان نتوانسته است در زمینه توسعه‌یافتگی این سکونتگاه‌ها نقش ایفا کند و خدمات و تسهیلات و امکانات رفاهی و اقتصادی را در اختیار این سکونتگاه‌ها قرار دهد. به تعبیر دیگر منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان نتوانسته است در زمینه عدالت فضایی و جغرافیایی که ناظر بر توزیع و تخصیص امکانات و خدمات است، در سطح بخش سلفچگان عملکرد مطلوبی داشته باشد. این مطلب همچنین در خروجی جدول (۴) نیز تلویحاً اشاره شده است. با توجه به خروجی جدول (۴) عمده سکونتگاه‌های بخش سلفچگان در خوشه سه قرار گرفته‌اند که با توجه به شاخص C_i از این خوشه می‌توان تعبیر رو به پایین یاد کرد که با توجه به مکان‌یابی منطقه ویژه اقتصادی در آنجا دور از ذهن به نظر می‌رسد. همچنین در زمینه سطح توسعه‌یافتگی در زمینه اقتصادی (فعالیت‌های

صنعتی و کشاورزی) نیز میان متغیرهای فاصله از منطقه ویژه اقتصادی و فعالیت‌های صنعتی و کشاورزی مبادرت به آزمون همبستگی شده است که نتایج آن در جداول زیر آورده شده است:

جدول ۷. آمار توصیفی همبستگی پیرسون میان متغیرهای فاصله و توسعه یافتگی صنعتی

آمار توصیفی همبستگی پیرسون			
میانه	انحراف استاندارد	N	فاصله
۱۴,۰۸	۳,۷۸۱	۳۴	فاصله
۰.۰۵	۰.۰۹۵	۳۴	صنعت

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۸. بررسی رابطه همبستگی میان متغیرهای توسعه صنعت و فاصله

نتایج همبستگی پیرسون			
صنعت	فاصله	همبستگی پیرسون	فاصله
*۰,۵۴۵	۱	همبستگی پیرسون	فاصله
۰.۰۰۰		Sig. (2-tailed)	فاصله
۳۴	۳۴	N	فاصله
۱	*۰,۵۴۵	همبستگی پیرسون	صنعت
۰.۰۰۰		Sig. (2-tailed)	صنعت
۳۴	۳۴	N	صنعت

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج جداول ۷ و ۸ در زمینه سطح توسعه یافتگی صنعتی، این شاخص در ارتباط با متغیر فاصله از منطقه ویژه دارای این شرایط است. میزان همبستگی بین این دو متغیر در حد $۰,۵۴۵$ است. با توجه به پیش فرض این آزمون (کاهش سطح توسعه صنعتی با فاصله یافتن از منطقه) در سطح ۹۹ درصد ($sig = 0.000$) این دو متغیر دارای همبستگی منفی اما ضعیف است و مفهوم آن این مطلب است که هرچه بر فاصله میان سکونتگاه‌ها از منطقه ویژه اقتصادی افزوده می‌گردد، سطح توسعه یافتگی صنعتی با توجه به منفی بودن شاخص پیرسون تقلیل می‌یابد، اما این مطلب با عنایت به مقدار همبستگی در حد متوسط است. به عبارت دیگر منطقه ویژه اقتصادی با توجه به ماهیت اقتصادی بودن توانسته است در حد معمول در زمینه توسعه صنعتی منطقه مؤثر واقع شود، اما هنوز

نتوانسته عدالت فضایی در زمینه اشتغالات و درآمد این بخش را در سطح شهرستان سلفچگان تضمین کند. همچنین در زمینه سطح توسعه‌یافتگی در بخش کشاورزی نیز میان متغیرهای فاصله از منطقه ویژه اقتصادی و کشاورزی مبادرت به آزمون همبستگی شده است که نتایج آن در جداول ۹ و ۱۰ آورده شده است.

جدول ۹. آمار توصیفی همبستگی پیرسون میان متغیرهای فاصله و توسعه‌یافتگی کشاورزی

آمار توصیفی همبستگی پیرسون			
N	انحراف استاندارد	میانگین	
۳۴	۳,۷۸۱	۱۴,۰۸	فاصله
۳۴	.۰۳۲۸۴	.۰۵۳۲	کشاورزی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۱۰. بررسی رابطه همبستگی میان متغیرهای توسعه صنعت و فاصله

نتایج همبستگی پیرسون			
کشاورزی	فاصله	همبستگی پیرسون	
.۲۴۸	۱		
.۰۲۳۸		Sig. (2-tailed)	فاصله
۳۴	۳۴	N	
۱	.۲۸۴	همبستگی پیرسون	
	.۰۲۳۸	Sig. (2-tailed)	کشاورزی
۳۴	۳۴	N	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

به عنوان ارزیابی دیگر در زمینه نقش منطقه در سازمان‌یابی فضایی بخش سلفچگان، شاخص همبستگی پیرسون در میان متغیرهای فاصله از منطقه و سطح توسعه کشاورزی اندازه‌گیری شده است. با توجه به خروجی مدل در جدول ۹ و ۱۰ در سطح معناداری بالا ($sig = 0.0238$) میزان شاخص همبستگی در حد ۰,۲۴ طرح گردیده است. با توجه به فرض پژوهش (کاهش سطح توسعه کشاورزی با فاصله یافتن از منطقه) مثبت بودن مقدار شاخص خلاف این فرض بوده و میزان آن (۰,۲۴) بیانگر همبستگی بسیار پایین است. به عبارت دیگر منطقه ویژه اقتصادی در زمینه توسعه

کشاورزی نتوانسته است شرایط را برای توسعه کشاورزی منطقه مهیا کند و از نظر عدالت فضایی و جغرافیایی در سطح بخش متمر ثمر واقع شود.

۶. نتیجه گیری

در این پژوهش سعی بر آن بوده است که وضعیت سکونتگاه‌های بخش سلفچگان قم از حیث برخورداری مورد ارزیابی قرار گیرد. بر همین اساس ابتدا نسبت به سطح‌بندی سکونتگاه‌ها از نظر توزیع فضایی امکانات و تسهیلات اقدام شد و در مرحله بعد با ابزار خوشه‌ای در نرم‌افزار spss نسبت ارائه تحلیل خوشه‌ای و خوشه‌بندی سکونتگاه‌ها اهتمام ورزیده شد که بر اساس آن عمده سکونتگاه‌های بخش سلفچگان علی‌رغم وجود و مکان‌یابی منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان در این منطقه، در وضعیت خوشه سه یا متوسط رو به پایین قرار گرفته‌اند که بیانگر عدم تأثیر منطقه ویژه اقتصادی به عنوان یک کاتالیزور اقتصادی در سطح منطقه است. همچنین در ادامه به منظور اطمینان از صحت نتایج فوق اقدام به آزمون همبستگی پیرسون میان متغیرهای فاصله سکونتگاه از منطقه و سطح توسعه‌یافتگی و نیز توسعه صنعتی و کشاورزی، خروجی از مدل تاپسیس به عمل آمده که نتیجه این آزمون نیز صحت خوشه‌بندی را تأیید کرد و بیان شد که میان متغیر فاصله و توسعه‌یافتگی ارتباط وجود دارد، لکن این ارتباط ضعیف و به تعبیری دیگر منطقه ویژه اقتصادی نتوانسته است انتظارات را در بحث عدالت فضایی و برخورداری سکونتگاه‌ها از امکانات و تسهیلات برآورده کند. این وضعیت در زمینه توسعه کشاورزی هم صادق است، اما در زمینه توسعه صنعتی با توجه به ماهیت صنعتی منطقه ویژه اقتصادی نتایج آزمون همبستگی حاکی از تأثیر تلویحی منطقه در توسعه صنعتی بخش است. با توجه به نتیجه‌گیری به عمل آمده به منظور تکمیل فرایند پژوهش راهکارهای زیر در جهت توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های بخش سلفچگان ارائه می‌گردد:

- منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان از محل درآمدهای خود در زمینه ایجاد خدمات و تأسیسات و تجهیزات مثل آب، برق، گاز، تلفن، راه و ... با مراکز ذی‌ربط در سطح شهرستان مشارکت و فعالیت کند تا وضعیت عمومی منطقه از جهت برخورداری از امکانات مناسب و عدالت فضایی تا حدودی محقق شود؛
- امکان‌سنجی و ضرورت تقویت شهر سلفچگان و مهیا کردن آن برای پذیرش نقش جدید با توجه به نزدیکی به منطقه جهت کاهش بار جمعیتی در شهرهای پرمجموعی اطراف (مثل

- قم، اصفهان، تهران و اراک) و جلوگیری از تبدیل این شهر به یک خام‌شهر و نیز تبدیل آن به یک مکان مرکزی در جهت پرتوافشانی توسعه در سطح منطقه؛
- با توجه به نیروی انسانی لازم در سطح منطقه، تمهیدات لازم جهت تربیت افراد متخصص با مهارت‌های بالا برای اشتغال در منطقه تدارک دیده شود تا توان اقتصادی منطقه افزایش یابد؛ و
 - اجرای سازوکار مناسب برای راه‌اندازی گمرک تخصصی سلفچگان جهت افزایش سطح درآمد سرانه مردم منطقه و ارتقای امنیت اقتصادی منطقه.

منابع

- ازکیا، مصطفی (۱۳۶۴). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی*، انتشارات اطلاعات، تهران.
- بخشداری سلفچگان. گزارش‌های آماری اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی. ۱۳۹۴
- بهروز، فاطمه (۱۳۶۴). «تکامل تئوری مکان مرکزی». *مجله رشد آموزش جغرافیا*. سال یکم. شماره ۳.
- بهروز، فاطمه (۱۳۷۸). *فلسفه روش‌شناسی تحقیق علمی در جغرافیا*. چاپ اول. انتشارات دانشگاه تهران.
- فیروز، توفیق (۱۳۶۹). «آمایش سرزمین - تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران». مرکز مطالعات و تحقیقات وزارت راه و شهرسازی.
- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ رجبی سناجرودی، حسین (۱۳۸۲). *نظریه‌های شهر و پیرامون*. انتشارات سمت. تهران.
- پیران، پرویز (۱۳۶۸). «توسعه برون‌زا و شهر: مورد ایران (قسمت دوم)» *مجله سیاسی-اقتصادی*. شماره ۳۱.
- توفیق، فیروز (۱۳۸۴). *آمایش سرزمین و تجربه جهانی*. تهران. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری.

- جوان، جعفر؛ عبدالهی، عبدالله (۱۳۷۸). «عدالت فضایی در فضاهاى دوگانه شهری (تبیین ژئوپلیتیکی الگوهای نابرابری در حاشیه کلان شهر مشهد)». فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم. شماره ۲.
- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۹۰). برنامه ریزی ناحیه‌ای. تهران. انتشارات سمت.
- حکمت نیا، حسن و موسوی، میر نجف (۱۳۸۳). «ارزیابی شاخص‌های توسعه پایدار شهری در نواحی شهر یزد در اولین همایش جغرافیا و قرن ۲۱». دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.
- رحمانی، فریده (۱۳۷۲). «توسعه پایدار از تئوری تا عمل». اطلاعات سیاسی و اقتصادی. شماره ۶۹. ۷۷۰. تهران.
- زیاری، کرامت‌ا... (۱۳۸۹). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای. انتشارات دانشگاه تهران
- شبلینگ، ژاک (۱۳۷۷). جغرافیا چیست؟ اقتباس سیروس سهامی. مشهد. انتشارات محقق.
- شکویی، حسین (۱۳۷۸). جغرافیا چیست؟ اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا. جلد اول. انتشارات گیتاشناسی.
- مرصوصی، نفیسه (۱۳۸۳). «توسعه‌یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران». فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۱۴.
- مخدوم، مجید (۱۳۹۰). شالوده‌آمایش سرزمین. انتشارات دانشگاه تهران.
- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن. ۱۳۹۰.
- معاونت برنامه‌ریزی و ارزشیابی سازمان برنامه و بودجه. ۱۳۶۱.
- معصومی اشکوری، سید حسین (۱۳۷۰). اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای. رشت. انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- هارتموت، بوسل (۱۳۸۱). «توسعه پایدار؛ مفاهیم و محدودیت‌ها». مترجم حسن دارابی. فصلنامه علمی-پژوهشی مسکن و انقلاب. شماره ۸۹. تهران.
- هاروی، دیوید (۱۳۷۶). عدالت اجتماعی و شهر. ترجمه فرخ سهامیان. تهران. پردازش.

- **Rajvanshi, A.K, S.M,Patil and Y.Sheikh.** (2006). "Development of Stove Running on Low, Concentration Ethanol Stove".
- **Rawat, V. B. and M. B. Bhushan S. Surepally.** (2011). "The impact of special economic zones in India: A case study of Polepally SEZ", International Land Coalition.
- **Smit,D,** (1994). *Geography And Spatial Jastic*, Blackwell,Oxford,UK & Cambridg, USA.
- **Soja, EW,** (2010). *seeking spatial justice*, university of MinnesotaPress.
- **Wang, J.** (2013). "The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese Municipalities". *Journal of Development Economics*, Vol. 101, pp. 133–147.

